

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ № 2
КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни
«МЕТОДОЛОГІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТИЛЮ»
(ОК.4)
*обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти***

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

**за темою
КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ
ФОРМИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ
НАУКОВА ДОПОВІДЬ**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2022 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол № 9 від 28.09.2023

Розглянуто на засіданні кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (*протокол від 29.08.2023 № 8*)

Розробники:

Доцентка кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка філол. наук, доцентка – **Перцева В. А.**

Рецензенти:

1. Доцентка кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національної академії Національної гвардії України, кандидатка філологічних наук, доцентка – **Чупрінова Н. Ю.**

2. Завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор філологічних наук, професор – **Чорний І. В.**

План

1. Поняття наукової комунікації
2. Особливості сучасних форм наукової комунікації
3. Основні форми апробації отриманих наукових результатів
4. Принципи побудови наукової доповіді
5. Мовний етикет української науки

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація : підручник. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 464 с.
2. Дегтярьова К. В. Основи теорії мовної комунікації: навчально-методичний посібник. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. 70 с.
3. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навчальний посібник / уклад. Чорний І.В., Перцева В.А., Голопич І.М. Харків, ХНУВС, 2019. 272 с.
4. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю : Практикум : навчальний посібник / уклад. І. М. Голопич, О. Б. Оверчук, В. А. Перцева. Харків : ХНУВС, 2021. 218 с.

ПОНЯТТЯ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Комунікація – це найважливіший універсальний процес, на підставі якого здійснюється формування й розвиток соціальних і культурних явищ.

Зрозуміло, що роль комунікації в сучасному суспільстві неухильно зростає. Інформаційно-комунікативне середовище зазнало значних змін в останні десятиліття, охопивши, зокрема, і сферу науки. Пов'язано це з розвитком нових засобів інформації, насамперед, мережі Інтернет.

Фактично ми є свідками народження нової комунікативної реальності й нового типу комунікації – **мережевого спілкування**, для якого характерні віртуальність, інтерактивність, гіпертекстуальність, глобальність, креативність, анонімність тощо. У результаті комунікації між людьми утворюються різноманітні товариства, а кожне товариство формує власну культуру спілкування.

Отже, комунікація – це необхідна умова виникнення, функціонування й розвитку наукової спільноти.

Наукова комунікація розуміється як процес руху наукової інформації, яку можна виявити на всіх етапах пізнавального циклу (збір інформації – процес дослідження – отримання нової інформації).

Узагальнюючи численні наукові праці, присвячені дослідженню наукової комунікації, можна виділити такі **форми та засоби її організації**:

1. **документальні джерела** наукової інформації (наукова періодика, монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, рукописи, препринти, наукова, науково-технічна та інформаційна документація, приватне листування тощо);

2. *безпосереднє спілкування* між ученими (усні доповіді, бесіди, виступи на наукових нарадах: конференціях, симпозіумах, семінарах тощо);

3. *електронні засоби* передачі та отримання наукової інформації (електронна пошта, веб-форуми, чати, електронні журнали, телеконференції, веб-сайти наукових установ тощо);

4. *зразки нового обладнання* як об'єкти для ознайомлення під час відвідування спеціалістами виставок, організацій, дослідних установ.

Отже, засоби наукової комунікації мають певні *загальні властивості*:

✓ *корпоративність* (засоби наукової комунікації створюються та використовуються вченими для виробництва інформації «для внутрішніх потреб»);

✓ *інтегральність* та *компенсаторність* (органічна єдність усіх засобів наукової комунікації, тобто якщо в системі зникне хоча б один засіб, система не повинна зруйнуватися);

✓ *консервативність* (відмежованість від «ненаукових каналів», яка пояснюється тим, що загалом науковці діляться своїми доробками в суто наукових джерелах (друкованих та електронних), сприяючи прогресу науки та захищаючи пріоритет ученого на зроблений ним внесок у цей прогрес;

✓ *ієрархічність* (будь-яка сукупність періодичних видань у будь-якій галузі в процесі свого функціонування, через деякий проміжок часу «самоорганізовується» навколо найбільш впливових фахових видань, за яким розташовуються більша кількість менш впливових, створюючи певну підпорядкованість);

✓ *цілісність системи* (засоби наукової комунікації динамічно взаємозв'язані одне з одним, забезпечуючи завдяки обміну наукової інформації, стан загальної рівноваги наукової діяльності в певній галузі).

Розглядаючи неоднорідність наукової комунікації, фактично можна виокремити такі її основні *види*:

– *безпосередня – опосередкована* (інколи наукові тексти «говорять» про своїх авторів більше, ніж вербальний контакт із ними);

– *симетрична – асиметрична* (комунікація між колегами або між студентом та його науковим наставником);

– *внутрішня – міждисциплінарна* (часто непок'єднані на перший погляд сфери знань дають новий підхід дослідженням на перетині дисциплін);

– *первинна – вторинна – суміжна*;

– *запланована – спонтанна*;

– *аксиальна – ретинальна* (спрямована на окремого одержувача інформації, або має своїм адресатом багатьох реципієнтів);

– *власне наукова – особистісна*;

– *формальна – неформальна* (документально зафіксована в письмовій формі або виражена у формі бесід).

Зрозуміло, що наукова комунікація здійснюється обов'язково з якогось приводу. Тому *предмет комунікації* характеризується інформаційною та мовною змістовністю.

З погляду інформаційної складової – *предметом наукової комунікації* є знання, що отримані суб'єктом комунікації в процесі наукового дослідження (узагальнення, аналіз, експеримент).

З погляду мовної складової – предметом наукової комунікації є *наукові тексти* (тези, повідомлення, доповідь, дисертація, стаття).

Виявлення перерахованих аспектів наукової комунікації відбувається за допомогою різних форм, жанрів та засобів.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ФОРМ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Наукова комунікація здійснюється за допомогою трьох *форм*: письмової, усної й через Інтернет.

Оскільки *письмова форма наукової комунікації* розглядалася в попередніх темах, то тепер зупинимося на характеристиці усної та Інтернет-комунікації.

Усна форма комунікації належить до найдавніших видів комунікації взагалі. Її перевага – в безпосередності контакту, в її насиченості не тільки раціональною, а й почуттєво-емоційною складовою. Усна форма комунікації розрахована на слухове сприйняття й конкретного адресата.

Ознаками усного наукового мовлення є:

- ✓ незворотність;
- ✓ поступальний і лінійний характер розгортання в часі;
- ✓ непередбачуваність;
- ✓ невимушеність;
- ✓ експресивність;
- ✓ яскраво виражена модальність;
- ✓ відповідні міміка й жести;
- ✓ певний темп і ритм мовлення.

Усне наукове мовлення може бути як підготовленим наперед (доповідь, лекція), так і непередбачуваним (розмова, бесіда).

Підготовлене усне наукове мовлення характеризується найбільш чіткою структурною організацією, натомість *непередбачуваним* властива спонтанність: висловлювання формується зазвичай певними порціями, які поєднуються паузами для обдумування подальшого ходу висловлювання. Неможливість повернутися до вже промовленої фрази примушує мовця мислити й говорити одночасно, тому усному мовленню можуть бути властиві ознаки фрагментарності.

В останні роки у зв'язку з інтенсивним розвитком мережі Інтернет досить поширеною стала *наукова Інтернет-комунікація*. Без електронної пошти, електронних архівів і баз даних сучасне наукове дослідження взагалі неможливо уявити.

Інтернет становить всесвітню комп'ютерну мережу, що пов'язує між собою користувачів як великих, так і малих (локальних) комп'ютерних мереж, є наслідком розвитку комп'ютерної техніки. Інтернет, як сучасний засіб міжособистісної й міжсистемної комунікації та середовище інтерактивного

спілкування, певною мірою являє собою систему, яка самоорганізовується й саморозвивається. Інтернет-простір – це найважливіший ресурс й унікальний спосіб наукової комунікації, що виконує різноманітні **функції**:

- ✓ *комунікативна* – забезпечує комунікацію між окремими науковцями, науковими школами, організаціями;
- ✓ *презентаційна* – дає можливість презентувати інтелектуальний продукт (наукові знання), дослідницькі товариства у світовому науковому просторі;
- ✓ *просування* – створює умови для розповсюдження інтелектуального продукту, популяризації дослідників і наукових колективів;
- ✓ *комерційна* – слугує засобом формування національного й міжнародного ринків інтелектуальної продукції, її купівлі-продажу;
- ✓ *довідково-консультаційна* – є засобом пошуку інформації, змістовною довідковою системою;
- ✓ *навчальна* – є засобом дистанційного навчання, одержання інформації тими соціальними прошарками науковців, що не можуть навчатися в реальних навчальних закладах;
- ✓ *дослідницька* – підвищує ефективність інформаційно-пошукових методів, дозволяє зробити повідомлення про науковий пріоритет і діагностику стану наукових досліджень.

Комунікація через Інтернет є одним із найшвидших і найзручніших способів наукової комунікації. На сьогодні немає розробленої концепції розвитку світової мережі, яка, за передбаченнями, буде поєднувати в собі стихію з елементами організованості, інтелектуальну демократію й цільове управління. Ефективність Інтернету в науці, як інструменту, зумовлена рівнем розвитку інформаційно-пошукових й аналітичних систем, методів контент-аналізу.

Для характеристики наукової комунікації сьогодні часто використовують термін «**науковий дискурс**», під яким розуміють не вільну розмову, під час якої співрозмовники не думають про дотримання правил спілкування, а діалог, що ведеться за допомогою аргументів та дає змогу виявити у висловлюваннях загальнозначуще, нормативне. Наукова комунікація – це діалог, який досяг стадії зрілості. **Ідеальний науковий дискурс** – це зразок, модель вироблення комунікативної компетентності. Він здійснюється лише в науковому співтоваристві, якому властиві відкритість і гласність.

Аналіз багатьох наукових джерел свідчить, що **комунікативна компетентність науковця** – це узагальнена комунікативна властивість особистості, що містить розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння й навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила. Сформована комунікативна компетентність надає науковцеві можливість успішно вступати в різноманітні (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (передавання інформації, участі в конференціях, встановлення та підтримки контактів).

До **комплексу комунікативних знань та вмінь**, що складають комунікативну компетентність науковця належать:

- ✓ знання норм та правил спілкування (ділового, повсякденного, академічного);
- ✓ високий рівень мовленнєвого розвитку, що дозволяє вільно передавати й сприймати інформацію;
- ✓ розуміння невербальної мови спілкування;
- ✓ уміння вступати в контакт із людьми з урахуванням їх статевих, соціокультурних, статусних характеристик;
- ✓ уміння вибирати комунікативну стратегію відповідно до комунікативної мети;
- ✓ здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної наукової позиції.

Серед *складових комунікативної компетентності* дослідники називають високий рівень володіння мовними засобами; знання риторичних правил і законів спілкування в різних ділових і професійних ситуаціях. Реалізація комунікативної компетентності науковця пов'язана з його особистісними якостями (емоційно-вольовими, креативними, перцептивними), з володінням технікою мовлення тощо.

Серед інших компонентів комунікативної компетентності дослідники називають лінгвістичний, соціолінгвістичний та прагматичний.

Лінгвістичні компетенції містять знання лексики, орфоепії, синтаксису, а також знання, пов'язані з іншими аспектами мови.

Соціолінгвістичні компетенції пов'язані з соціокультурними умовами використання мови. Сюди належать поняття, пов'язані з культурою носія мови, наприклад, норми ввічливості.

Прагматичні компетенції пов'язані з функціональним використанням мовних засобів у мовленнєвій діяльності вченого.

ОСНОВНІ ФОРМИ АПРОБАЦІЇ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Однією з частин наукової роботи є **апробація** результатів наукового дослідження. Апробація – це критична оцінка з боку наукового товариства наукових досліджень здобувача. Треба зазначити, що такій оцінці піддаються не тільки кінцеві результати роботи, але й методики дослідження, і проміжні результати роботи. Апробація стимулює науковця до переосмислення своїх наукових досліджень, їх доопрацювання, допомагає авторові підтвердити або зрозуміти необхідність переглянути наукові завдання.

Зрозуміло, що апробацію роботи з метою своєчасного отримання об'єктивних оцінок етапів проведеного дослідження, висновків та практичних рекомендацій необхідно починати з самого початку роботи над науковим дослідженням.

Найбільш поширеними формами доведення до наукової громадськості матеріалів наукової роботи є участь науковця в наукових конференціях,

симпозіумах, дискусіях, виступи на засіданнях кафедри, участь у різних видах заходів наукової спільноти. Позитивним моментом апробації наукової роботи на різних наукових форумах є не тільки формування дослідника як науковця, але й одержання досвіду підготовки доповідей і виступів, ведення наукової дискусії, що дозволить впевнено провести захист дисертації на засіданні вченої ради.

Серед *форм усної наукової комунікації* найбільш популярними є семінари, конференції, симпозіуми.

Семінар – особлива форма групових занять з якого-небудь предмета або теми за активної участі слухачів. Між учасниками наукового семінару спостерігаються статусні розбіжності. Серед них виділяються керівник або керівники семінару й пересічні учасники. Головне *призначення наукового семінару* полягає в тому, щоб навчити пересічних учасників, ввести їх у ту чи іншу наукову проблему, теорію, метод дослідження.

Перед проведенням семінару розробляється програма, визначаються його тривалість, кількість занять та їхня тематика, яка обов'язково розсилається всім учасникам семінару. Учасники семінару ознайомлюються з програмою, визначають своє місце в ньому, готують виступи або доповіді.

Керівник семінару на його початку виступає зі вступним словом, у якому вводить учасників у курс справи, визначає план і правила обговорення. Особливість семінару в тому, що пересічні його учасники повинні активно брати участь в обговоренні теми під керівництвом ведучого, яким звичайно виступає відомий фахівець за темою семінару.

Форми прояву активності учасників можуть бути досить різноманітними. Серед них виступи, питання, коментарі, доповіді, читання рефератів, дискусії. Завдання семінарів полягає у формуванні активної дослідницької позиції вчених, опануванні досягненнями науки і їх застосуванні в діяльності наукових колективів.

Конференція в загальному вигляді – це збори для обговорення й розв'язання наукових проблем. Специфіка конференції, як різновиду зборів, полягає в тому, що на них виступають усі, внесені до програми.

Процес самої конференції містить пленарне засідання, на якому виступають із вітаннями організатори конференції, представники державних і наукових організацій, а також найбільш відомі вчені з доповідями по суті проблеми. Потім проводяться секційні засідання, у яких беруть участь усі інші учасники. Досить часто в структурі конференції застосовують й інші форми комунікації: круглі столи, прес-конференції, дискусії тощо, які додають дискусійності, забезпечують свободу висловлювань. Отже, конференція, з одного боку, представляє певний результат науки, а з іншого – форму презентації наукових досліджень.

Різновиди наукових конференцій

- ✓ *за тематичною спрямованістю:*
 - конференція, що присвячується дослідницьким проблемам;
 - конференція, спрямована на дослідницькі й практичні проблеми;

- конференція, на якій обговорюють питання теорії й методології.
- ✓ *за тривалістю:*
- тривала конференція, що займає кілька днів;
- коротка конференція, яка проводиться протягом одного дня.
- ✓ *за способом проведення:*
- очна конференція, що становить реальне засідання учасників;
- заочна (віртуальна) конференція, яка проводиться в Інтернеті.
- ✓ *за публікацією наукових повідомлень:*
- конференція з попередньою публікацією доповідей і повідомлень у спеціальних збірниках;
- конференція з публікацією доповідей і повідомлень після її проведення;
- конференція без публікації доповідей і повідомлень.

Симпозіум відрізняється більшою свободою в регламенті, що створює сприятливі умови для творчої імпровізації. Проведення симпозіумів *ефективно* у двох випадках:

- 1) коли предметом комунікації є досить цікава й недостатньо досліджена проблема, різноманітні підходи до вирішення якої в науці тільки плануються;
- 2) коли в комунікації беруть участь кілька відомих учених, що давно активно працюють над новою ідеєю й мають потребу в сприятливому неформальному середовищі для її оприлюднення.

Останнім часом стає популярною практика проведення **майстер-класу**. Ця форма наукової комунікації запозичена з художньої комунікації. Особливість її в тому, що вона зводиться до монологу провідного фахівця й відповіді його на питання учасників. Зазвичай майстер-клас ставить такі завдання:

- ✓ *перше* зводиться до презентації творчості майстра, ознайомлення з особливостями, методами, технологіями, досягненнями;
- ✓ *друге* орієнтоване на опанування учасниками певними аспектами наукової майстерності.

Тому форми й методи як презентації, так і навчання тут можуть бути різноманітними, оскільки визначаються самим майстром.

Диспут – це заздалегідь підготовлена й проведена в певний час на обрану наукову тему публічна суперечка між попередньо визначеними опонентами. Тема обирається така, яка містить у собі складну наукову проблему, різні тлумачення або різновекторні шляхи її розв’язання. Саме тому не менше двох промовців повинні опонувати один одному, щоб усебічно висвітлити проблему й знайти шляхи її розв’язання.

Дискусія – це обговорення будь-якого спірного питання. Залежно від мети суперечки розрізняють такі **види дискусій**:

- ✓ дискусія як засіб пошуку істини (приносить задоволення учасникам, розширює знання про предмет суперечки, зміцнює віру у власні інтелектуальні сили);

- ✓ дискусія як засіб переконання іншої сторони (з метою переконати опонента, схилити на свій бік, зробити однодумцем);
- ✓ дискусія заради перемоги (для самоствердження учасника суперечки);
- ✓ дискусія заради суперечки (для задоволення примхи, пихи одного з учасників).

Отже, *дискусія* призначена для досягнення трьох цілей: виправдання своїх думок; спростування думок опонента та одержання нової інформації. Дискусія часто розглядається як метод, який активізує процес вивчення складної теми, проблеми. Вона важлива й потрібна в різних видах діяльності, але особливо необхідна в науці, де розглядається як одна з форм обговорення, зіставлення різних точок зору з метою пошуку істини, отримання нового знання.

Мовно-жанрові ознаки дискусії добре простежуються у зіставленні її з полемікою. **Полеміка** – це також обговорення певної важливої наукової проблеми чи окремого питання. Проте якщо для дискусії головним є пошук істини за допомогою зіставлення аргументів і контраргументів, то для полеміки головним є досягнення перемоги через зіткнення різних поглядів, утвердження власного погляду, хоч і на шкоду істині. У дискусії протилежні сторони називаються опонентами, у полеміці – супротивниками, суперниками, конкурентами. У дискусії опоненти шукають істину, компроміс, консенсус, угоду, злагоду; у полеміці – утвердження власного погляду, перемогу своєї позиції. Дискусія ведеться за певними правилами й за згодою її учасників. Тема дискусії формулюється заздалегідь або до початку дискусії. Учасники її почергово висловлюють свої положення, думки, спростування, як наслідок, дискусія набуває логічного, зв'язного характеру.

Мовні засоби дискутування мають бути зрозумілими для всіх учасників дискусії, толерантними. Використання ненормативних засобів осуджується й може зупинити дискусію без висновків. Натомість у полеміці не дотримуються таких правил. У ній перемагає ініціатива суперників, ситуативність спілкування, непередбачувані й раптово знайдені засоби не завжди переконливої, але наполегливої аргументації.

Культура наукового мовлення – це дотримання норм мови на усіх її рівнях і творчий підхід до цих норм у процесі наукової комунікації.

Аспекти культури наукового мовлення:

- ✓ нормативний (володіння нормами літературного мови);
- ✓ комунікативний (відповідність таким комунікативним якостям мови, як точність, зрозумілість, лаконічність і виразність);
- ✓ етикетний (дотримання етичних норм).

Метою забезпечення культури наукового мовлення є максимально можливе виконання науковими текстами функцій, які властиві науковому стилю: *когнітивної* (пізнавальної), *епистемічної* (репрезентація наукової інформації), *комунікативної*. Для того, щоб опанувати культуру наукового мовлення, варто розуміти й аналізувати наукові тексти певної наукової галузі й професійної сфери та створювати їх.

Отже, особливим функціональним різновидом сучасної літературної мови є **усна (публічна) наукова мова** – інтелектуалізоване спілкування з широкою аудиторією на наукову тематику.

Розмаїття цього типу усної літературної мови пояснюється відмінностями в темах і жанрах повідомлень, рівнем ораторського мистецтва, загальною мовною культурою доповідача, умовами, у яких вона здійснюється, та завданнями, які повинна розв'язувати наукова комунікація. Справді, це й власне наукове спілкування, і спілкування з широкою аудиторією на теми науки, і популяризація різного роду спеціальних ідей і фактів.

До основних *жанрів* усного наукового мовлення належать: доповідь, лекція, короткий виступ під час дискусії, наукове повідомлення. Кожен жанр усного наукового мовлення має специфічні мовні риси з однаковим стилістичним забарвленням.

Наприклад, *академічне красномовство*, яке допомагає у формуванні наукового світогляду, відрізняється науковим викладом, чіткою аргументованістю й логічною структурою. До нього належать лекція, наукова доповідь, науковий огляд, наукове повідомлення.

Специфіка академічних жанрів наукового мовлення обумовлена, з одного боку, усною формою, що зближує їх із розмовним стилем. З іншого боку, особливий зміст зближує ці жанри з відповідними письмовими науковими текстами, які відбивають кодифіковану літературну мову. До того ж чітка адресація до певної аудиторії й значущість тематики уподібнює названі жанри з усною публічною промовою.

Жанри усного наукового мовлення зазвичай є *ситуативно зафіксованими*. Так, лекція – це й назва жанру, і ситуація здійснення цього типу мови. Найбільш розповсюдженими *ситуаціями наукового спілкування* в усній формі є: лекція, конференція, семінар, симпозіум, нарада, засідання. Для цих ситуацій, що мають високий рівень публічності, типовими є жанри монологічного характеру, хоча можливі потенційно діалогічні жанри: виступ, повідомлення, які можуть спричинити власне діалогічну мову (полілог) – обговорення, дискусію, полеміку.

Інші ситуації з менш помітною ознакою публічності мови (і часто меншою кількістю учасників спілкування, меншим рівнем офіційності ситуації чи стосунків комунікантів) – ситуація «круглого столу», засідання кафедри й консультація – співвідносяться з потенційно-діалогічними жанрами та жанрами обговорення, дискусії.

Особливості цих жанрів наукового спілкування залежать від ситуативно-тематичних характеристик і комунікативних цілей. Такі показники, як форма мови, комунікативна сфера, мовна інтенція, ситуація й загальна тематика, утворюють складну систему взаємозв'язків і впливають на вибір жанру усного наукового спілкування.

Вибір мовного жанру значною мірою обумовлений і рівнем поінформованості адресата. Так, в усному науковому спілкуванні складна

спеціальна інформація зазвичай презентується у формі доповіді, загальновідомі, але незнайомі слухачеві факти – у формі лекції.

Враховуючи, що існує деяке співвідношення основних чинників, що впливають на створення наукових жанрів (обсяг тексту, його структурування, спосіб викладення інформації), можна створити відповідні пари усних наукових жанрів за схожою характеристикою, наприклад: *монографія, підручник – цикл лекцій, розділ монографії, підручника – лекція, стаття – доповідь, рецензія – виступ (дискусійний, полемічний), анотація – повідомлення, інструкція – консультація, бесіда*.

Схожість об'єднаних у пари жанрів має досить приблизний характер: писемна або усна форма визначають істотні обмеження.

Однією з найпоширеніших форм оприлюднення результатів наукової роботи, яка надає можливість дослідникові за короткий термін «увійти» в наукове товариство є публічний виступ.

Публічний виступ – це одна з форм усного публічного наукового спілкування, під час якої відбувається виголошення певної інформації з відповідною метою перед аудиторією слухачів.

Виступ подібний науковому дослідженню. Отже, потребує попередньої підготовки. Чим ґрунтовнішою є підготовка над ним, тим вагомішим буде виглядати виклад. Оскільки, чим більше людина знає чужих думок, тим більш самостійним стає її власне мислення, тим більш оригінальними стають її погляди, а значить – цікавими для інших. До того ж, якщо ми говоримо про усну наукову мову, то треба враховувати й навчання культурі наукового виступу.

Класична **схема підготовки** публічного виступу охоплює такі етапи:

1. інтенція (винайдення);
2. диспозиція (розташування);
3. елокуція (словесне оформлення думки);
4. меморія (запам'ятовування);
5. акція (публічне виголошення виступу);
6. релаксація (ослаблення напруження).

На етапі **інтенції** формують задум і визначають мотивацію виступу (чого автор очікує від цього заходу), тему, мету, ідею, обсяг інформації, виробляють концепцію. Доповідачеві важливо опрацювати значну кількість матеріалу з різних джерел (монографій, наукових журналів, інтернетджерел), перш ніж використати його у виступі. Тема наукового виступу має бути зрозумілою, водночас неперенавантаженою й відбивати зміст промови, зацікавлювати й активізовувати увагу слухачів. Треба враховувати також характер аудиторії (вік, стать, кількість слухачів, рід занять, коло наукових зацікавлень), мету й місце проведення наукового заходу.

На етапі **диспозиції** складають план виступу, у якому чітко визначають порядок і розташування частин виступу. Вступ має пробуджувати інтерес слухачів, основна частина є логічним продовженням питань вступу, презентує

авторське бачення проблеми, у висновках узагальнюють основні думки та ідеї виступу.

На етапі **елокції** здійснюють стилістичне оформлення наукової доповіді (виступу), перевіряють матеріали на відповідність логіці викладу, точності інформації, чинним мовним (мовленнєвим) нормам. Залежно від індивідуальних особливостей доповідача, досвіду й рівня ораторської майстерності він пише текст або лише план до нього. Досвід показує: краще виступати, орієнтуючись на текст. Це справляє враження вільного володіння матеріалом і додає впевненості. До того ж написаний текст можна заздалегідь перевірити, виправити, покращити.

Виступ має вирізнятися точністю, простотою, доречністю й зв'язністю. Зв'язність тісно переплітається із психологічними процесами розуміння. На перший план виступає чітка структура тексту й «ланцюгові» прийоми: формулювання завдання (*зупинимось на таких аспектах...*); резюме (*Отже, я розповів про три аспекти...*); переходи від однієї частини до іншої (*ще більш важливим..., Тепер розглянемо це в іншій площині, Отже, доходимо висновку*).

Текст треба опановувати також риторично, тобто виділити місця, де необхідні психологічні або логічні паузи. Уміння користуватися паузами – один зі складників мистецтва мовлення. Насамперед важливо навчитися робити паузи після риторичного запитання, завершення теми, щоб перевести подих.

Наступний етап підготовки наукового виступу – це **меморія**. Читання вголос допоможе перевірити написаний матеріал, провести хронометраж, внести необхідні уточнення й виправлення. Варто позначити ключові слова, цифри записати буквами, перебудувати за потреби складні синтаксичні конструкції на прості речення, увести дієслова *з'ясуємо, простежимо, розглянемо, схарактеризувати, уточнимо, пояснимо, відзначимо, порівняємо, зіставимо; розмежуємо, продемонструємо*, що виконують функції контакту. До того ж варто враховувати рівень підготовки аудиторії, обізнаності слухачів із предметом виступу.

Акція (публічне виголошення) доповіді відзначається контактом з аудиторією. Виступ доцільно почати із встановлення зорового контакту з присутніми, перші фрази промовити, звертаючись до залу, а не читаючи текст. Виступаючи, потрібно говорити впевнено й зрозуміло, відчувати аудиторію. Для досягнення ефекту індивідуального спілкування (безпосереднього спілкування з присутніми) фахівці з риторики радять уникати мовленнєвих штампів, властивих офіційно-діловому стилю, водночас працювати над мовними зворотами, які увиразнять інформацію.

Якщо з'являється відчуття втрати уваги слухачів, доцільно змінити темп мовлення, навести цікавий приклад. Однак не бажано привертати увагу незвичайною манерою говорити, особливими жестами, мімікою чи екстравагантним одягом. Зловживати увагою також недоцільно. Виступ має тривати чітко визначений час (за 10 хвилин можна прочитати матеріал, розміщений на чотирьох сторінках друкованого тексту через два інтервали) або на одну – дві хвилини менше за регламентований.

Після виголошення наукової доповіді (*етап релаксації*) корисно проаналізувати змістовий і композиційний аспекти наукового тексту крізь призму спілкування з аудиторією, сприйняття адресатом, характер концентрації уваги; з'ясувати причини ослаблення уваги слухачів, ефективність прийомів контакту з аудиторією.

Мовленнєва практика свідчить: важливо не лише вміти готувати виступи, а й слухати наукові доповіді. Під час аудіювання доповіді необхідно визначити в ній головне за зміною інтонації, темпу, голосу, паузами, які завжди передують висновкам, риторичними й проблемними питаннями; усвідомити зміст почутого, максимально лаконізуючи інформацію, але без втрати головного й цінного в ній; відкидати другорядне, надлишкове.

Композиція наукового публічного виступу має такі ж логічні елементи, як і будь-який письмовий текст: *вступ, основна частина, висновок*.

Мета вступу :

- ✓ викликати інтерес, опанувати увагу аудиторії;
- ✓ встановити контакт з аудиторією;
- ✓ підготувати аудиторію до сприйняття мови.

Традиційно на вступ планується близько 10 % усього обсягу виступу.

Вступ виконує кілька **функцій**: *психологічну* – закріплення контакту, уваги й зацікавленості, які були викликані зачином, створення необхідного настрою; *змістовну* – опис цільової настанови промови, повідомлення теми, перелік і коротка характеристика проблем, які аналізуються в основній частині; *концептуальну* – наголошення на специфіці теми, визначення її актуальності й суспільної значущості.

Мета основної частини виступу :

- ✓ сформулювати загальні положення;
- ✓ повідомити слухачам нову інформацію;
- ✓ послідовно роз'яснити висунені положення;
- ✓ довести правильність висунених положень;
- ✓ підготувати слухачів до необхідних висновків та узагальнень.

В **основній частині**, на яку відводиться зазвичай 80-85% усього змісту й часу промови, має підтвердитися все заявлене у вступі. Викладається погляд автора на проблему, думки відомих учених, наводяться докази, приклади. Повинна бути сувора логічна послідовність частин, їх доказовість. Такий виклад досягається різними способами впорядкування думок:

- ✓ побудова основної частини від простого до складного;
- ✓ перелік усіх пунктів, характеристика прикладів застосування;
- ✓ хронологічна побудова матеріалу.

Впорядковуючи зміст основної частини виступу, необхідно скласти *робочий план*, у якому варто визначити послідовність викладу основних питань, тобто композицію тексту. Важливо розташувати матеріал таким чином, щоб він допомагав розкрити головну думку виступу.

Робочий план виступу може мати два варіанти: *перший* – зберегти композицію першоджерела, якщо виступ є переказом якої-небудь однієї статті,

книги тощо; *другий* – змінити композицію початкового тексту (текстів), вибравши спосіб викладання матеріалу, який найбільшою мірою відповідає меті виступу, аудиторії, перед якою доповідач виступатимете, тривалості виступу й іншим чинникам.

Існує декілька *способів викладання матеріалу* в основній частини:

1. **індуктивний спосіб** – викладання матеріалу від часткового до загального;
2. **дедуктивний спосіб** – викладання від загального до часткового (від тези до її доказів);
3. **метод аналогії** – викладання від відомого до нового на підставі зіставлення різних явищ, подій;
4. **ланцюговий спосіб** – послідовне викладання однієї теми за іншою без повернення до попередньої;
5. **історичний спосіб** – викладання матеріалу в хронологічній послідовності (різновид ступінчастого способу);
6. **концентричний спосіб** – розташування матеріалу навколо головної проблеми, перехід від загального розгляду центрального питання до конкретнішому його розгляду.

Використання різних способів викладання матеріалу в одному і тому ж виступі дозволяє зробити структуру головної частини оригінальнішою, нестандартною.

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ НАУКОВОЇ ДОПОВІДІ

Більш розгорнутий виступ, який посів центральне місце на семінарах або конференціях, називається доповіддю. *Доповідь* – це публічне повідомлення на задану тему, призначене для усного виголошення, яке обов'язково містить певні висновки й пропозиції. У доповіді наявний значний фактичний матеріал (тому її тези часто пропонують слухачам заздалегідь); вона, зазвичай, розрахована на підготовлену аудиторію. Текст доповіді може бути предметом обговорення, зазнавати критики, доповнюватися новими положеннями тощо.

Доповідь характеризується глибиною викладання й інтеграцією основної проблематики обговорення. Традиційно доповіді доручають готувати найбільш досвідченим фахівцям, визнаним авторитетами у науці, що дозволяє істотно підвищити рівень компетентності учасників конференції, симпозіуму, семінару.

Доповіді бувають кількох *типів*: ділова, звітна, політична, наукова. **Наукова доповідь** – це публічне повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми. Серед науковців поширеними є декілька її різновидів:

✓ **Звітна доповідь**, у якій узагальнюються стан справ і хід роботи за певний час, виділяються досягнення й недоліки. Звітні доповіді на семінарах, симпозіумах і конференціях забезпечують презентацію науково-дослідних колективів, шкіл, суспільних наукових організацій.

✓ **Тематична доповідь** присвячена розгорнутому викладанню певної теми або проблеми. Значну роль у ній відіграють думки і позиція автора.

✓ **Інформаційна доповідь** являє собою інформування присутніх про стан справ у галузі діяльності. Завдання цієї доповіді – максимально об'єктивно й всебічно подати інформацію без викладання позиції автора

Методика підготовки наукової доповіді дещо інша, ніж статті. Існують два *методи підготовки* наукової доповіді.

Перший полягає в тому, що дослідник спочатку готує тези свого виступу, на підставі тез пише доповідь на семінар або конференцію, редагує її й готує до опублікування в науковому збірнику у вигляді доповіді чи статті.

Другий, навпаки, передбачає спочатку повне написання доповіді, а потім у скороченому вигляді ознайомлення з нею аудиторії.

Вибір способу підготовки доповіді залежить від змісту матеріалу та індивідуальних особливостей науковця.

Структура тексту наукової доповіді практично аналогічна плану статті й може складатися із вступу, основної й підсумкової частин. Втім успіх наукової доповіді залежить від певних *факторів*:

- ✓ стрункої логіко-композиційної побудови мовлення;
- ✓ доказовості й аргументованості;
- ✓ уміння взаємодіяти з аудиторією;
- ✓ використовувати різні прийоми активізації уваги;
- ✓ високої мовної культури доповідача;
- ✓ мовних (метафори, тропи, фігури, фразеологізми, приказки) і позамовних (поза, манери, жести, міміка) засобів виразності;
- ✓ техніки мовлення.

Наукова доповідь повинна характеризуватися такими основними **критеріями**: правильність мовних норм, смислова адекватність, відповідність змісту виступу – реальності, досягнутих результатів – поставленій меті, комунікативна адекватність (ефективність).

На зміст і форму наукової доповіді накладає суттєвий відбиток **специфіка усного виступу**. Під час написання доповіді варто зважати, що суттєва частина матеріалу опублікована в її тезах. Крім того, частина матеріалу подається на плакатах (слайдах, моніторі комп'ютера, схемах, діаграмах, таблицях). Обсяг стандартної доповіді становить 8-12 сторінок (до 30 хвилин).

Коротко розглянемо *основні правила публічного виступу*:

Вимога 1. Рішучий початок виступу. Заздалегідь підготуйте, продумайте й вивчіть початок доповіді – паузи й помилки тут неприпустимі.

Вимога 2. Драматизм. У тексті виступу спеціально створюється певна напруга для створення подальшої полеміки між промовцем й аудиторією.

Вимога 3. Стримана емоційність. Емоції повинні супроводжувати публічний виступ. Коли аудиторія бачить натхнення, схвилюваність доповідача, вона йому довіряє.

Вимога 4. Стислість. Серед публіки завжди цінувалася стислість публічних виступів, які несуть у собі справжню інформативність.

Вимога 5. Діалогічність. Ораторові краще дотримуватися діалогу з аудиторією – розмовляйте з публікою, спостерігайте за її реакцією. Бесіда у формі питання-відповіді підвищить результативність виступу.

Вимога 6. Розмовність. У мовленні дотримуйтеся розмовного жанру, ведіть бесіду з публікою, інакше монолог оратора буде нудним і нецікавим.

Вимога 7. Встановлення й підтримка контакту з аудиторією. Підтримуйте контакт зі своїми слухачами: дивіться на аудиторію, відстежуйте її реакцію, ставте риторичні питання, із зацікавленістю відповідайте, будьте доброзичливими й привітними. Подумки розбийте публіку на сектори і під час виступу звертайтеся то до одного, то до іншого.

Вимога 8. Зрозумілість головної думки. Готуючись до публічного виступу, виділіть первинну думку вашого звернення до аудиторії і доносьте її до слухачів кілька разів.

Вимога 9. Рішуче закінчення. Висновок публічної доповіді, як і початок, має бути лаконічним і зрозумілим. Закінчіть своє повідомлення емоційно, уповільнюючи мовлення, щоб слухачі зорієнтувалися.

Тепер коротко поговоримо про *стилістику доповіді*.

У тексті, призначеному для усного проголошення, необхідно враховувати психофізіологічні особливості сприймання інформації на слух. Німецькі вчені експериментально встановили: якщо речення містить більше 14 слів і промовляється без паузи, то близько 1/3 слухачів наприкінці такого речення забуває його початок. Тому треба робити фрази в доповіді достатньо короткими, дотримуючись принципу «одне речення – одна думка». Повторення найважливіших моментів промови вводяться свідомо (зрозуміло, з певними варіаціями). Необхідно також внести в текст всі пояснення ілюстрацій і рівнянь саме в такій формі, у якій це зроблено під час виступу.

З-поміж *принципів побудови наукової доповіді* українська філологиня Любов Спанатій виділяє:

✓ **принцип стислості**, компактності (прагнення виразити максимальну за обсягом інформацію мінімальною кількістю усіх мовних засобів);

✓ **принцип послідовності** (передбачає послідовний виклад матеріалу);

✓ **принцип цілеспрямованості** (побудова композиції за схемою «проблема – тема – теза – аргумент – мета»);

✓ **принцип нарошування зусилля** (темп мовленнєвого впливу на слухачів зростає поступово шляхом наведення аргументів і фактів);

✓ **принцип результативності** (виступ повинен мати висновок, певні рекомендації).

Науковці справедливо звертають увагу на типові *недоліки доповідей*:

– невідповідність темі обговорення, що призводить до відсутності інтересу слухачів до питань, що викладаються;

– недотримання регламенту, що забезпечує появу роздратування слухачів стосовно доповідача;

- невиразність викладу, що спричиняє втрату інтересу у слухачів;
- зловживання іноземною термінологією, що ускладнює сприйняття головної думки.

Кожна мовленнєва дія вирішує певні комунікативні завдання. Для досягнення мети наукової комунікації важливу роль має культура комунікантів, їхня ерудиція, мислення, мовленнєва культура, комунікабельність. Уміння добре орієнтуватися в комунікативній ситуації, попереджувати конфлікти має вирішальне значення, оскільки неможливо запрограмувати всі варіанти спілкування.

Однак **володіння комунікативними вміннями** дає можливість вільно реалізувати свої знання як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях. Такими *вміннями* є:

- ✓ вміння планувати спілкування та визначати стратегію поведінки;
- ✓ вміння входити/виходити у ситуацію;
- ✓ вміння орієнтуватися в певній комунікативній ситуації;
- ✓ уміння зважувати індивідуальні та вікові особливості комунікантів;
- ✓ уміння обирати комунікативні засоби для конкретної ситуації;
- ✓ уміння використовувати вербальні та невербальні засоби;
- ✓ уміння слухати співрозмовника.

Вказані вміння повинні базуватися на відчутті мови. **Чуття мови** – це здатність людини відчувати належність того чи іншого слова до певного стилю, доречність вживання певного слова в тій чи іншій ситуації. Воно виробляється поступово та зростає з науковим і професійним досвідом. Загальна мовна культура науковця визначається не лише знанням норм літературної мови, а й ерудицією й світоглядом особи, культурою мислення, ступенем оволодіння технікою мовлення, психологічною й комунікативною культурою.

Власне, **мета наукової комунікації** – вплинути на адресата. Мовлення – це засіб для висловлювання власних думок, але водночас – і засіб впливати на інших, регулювати їхню поведінку. Хоча в науковому стилі цей вплив не такий помітний, як у публіцистичному чи художньому, його наявність незаперечна. Готуючи наукову доповідь, дослідник певною мірою «копіює» власні думки й «перекладає» їх зі своєї голови в голови слухачів. Виникає прихований зв'язок автора з аудиторією, під час якого остання отримує певну дозу інформації. І якщо виступ підготовлено майстерно, інформація стає духовним надбанням або й переконанням слухачів.

На думку науковців, образ кожного конкретного оратора/доповідача *формують такі ресурси*, як харизма (особисті якості), експертність (обізнаність) і залученість (відданість та захопленість науковою роботою). Доповідачеві важливо розуміти свою сильну сторону й максимально її використовувати.

Публічний виступ – це підготовлене мовлення, фундаментом для нього є письмовий текст. Але щоб вплив на слухачів був сильнішим, необхідно надати йому характеристик живої розмови.

Для цього існують різноманітні **мовленнєві засоби виразності**:

- ✓ заміна складних речень простими;
- ✓ використання звертань до слухачів для привернення уваги, підкреслення важливої думки: *Шановні колеги! Дорогі друзі! Шановні панове! Вельмишановна аудиторіє! Шановні слухачі;*
- ✓ вживання вставних слів: *по-перше, по-друге, нарешті, наприклад, на нашу думку, як бачимо, можна сказати, на жаль, отже, таким чином, можна зробити висновок, загалом;*
- ✓ уникнення надмірного вживання слів іншомовного походження, вузькоспеціальних слів-термінів;
- ✓ заміна дієприслівникових зворотів окремими реченнями;
- ✓ спрощення формулювань;
- ✓ обмежене використання цифрових даних (у разі необхідності – у формі називного відмінка й на початку речення);
- ✓ використання речень, у яких автор висловлює власну оцінку, емоції;
- ✓ використання вдало підібраних цитат, афоризмів, історичних епізодів, посилань на авторитети, прикладів;
- ✓ використання відкритих питань, які дадуть можливість слухачеві розмірковувати, висловити й аргументувати свою позицію;
- ✓ залучення слухачів до виступу за допомогою зворотів: *Зараз ми з вами. Давайте розмірковувати разом. Ви можете заперечити.... Звернімо увагу на...*
- ✓ дотримання форм мовленнєвого етикету.

МОВНИЙ ЕТИКЕТ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Мовний етикет – невіддільний складник різних ситуацій спілкування, зокрема й тих, що виникають у науковому середовищі. Загальновизнано, що мовний етикет – це система словесних форм увічливості, узвичаєних у суспільстві, стійкі мовні формули (штампи, фразеологічні одиниці), що мають змістову й етикетну цінність. **Науковий мовний етикет** допомагає встановлювати й підтримувати міжособистісні контакти, опосередковано передає інформацію про соціальний статус мовця, характер (офіційний чи неофіційний) спілкування, наявність чи відсутність вікової різниці, зрештою, свідчить про виховання учасника комунікації. Іншими словами, у науковій сфері він є одним із способів самопрезентації дослідника, важливим складником створення сприятливого клімату наукового спілкування.

У структурі наукового мовного етикету виокремлюють **загальноприйняті формули** звертання, привітання, подяки, прощання, побажання:

- *Добрий день!*
- *До побачення!*
- *Вітаємо Вас!*
- *До наступної зустрічі!*
- *Моє шанування!*
- *Вітаю!*

– *Дякуємо за увагу!*

Уживання спеціальних формул мовного етикету зумовлене ситуацією та жанровою формою спілкування. Порівняно із загальнонародною мовою в науковому дискурсі *вживання етикетних формул залежить від:*

- ✓ жанру наукової комунікації;
- ✓ структури усного чи писемного наукового тексту;
- ✓ загальної та мовної культури особистості;
- ✓ віку, характеру взаємин науковців;
- ✓ місця й часу спілкування.

Типові ситуації вимагають застосування типових формул мовного етикету. Так, захищаючи наукову роботу, проводячи наукову конференцію, круглий стіл, читаючи лекцію, науковці традиційно використовують відповідні етикетні формули.

Усталеними мовними висловами нейтральної тональності традиційно *вітують* студентів чи колег: *Доброго ранку!; Добрий день!* Високий регістр (на конференції, симпозіумі) передбачає привітання: *Радий(і) вас вітати в нашому університеті (місті, країні);* Дозвольте привітати учасників конференції!

Наукове спілкування неможливе без діалогу, отже, і без *звертань*. Їхня тональність залежить від рівня офіційності події. Обговорюючи в особистій бесіді наукову проблему, добре знайомі колеги можуть звертатися один до одного на ім'я, ім'я та по батькові або *Друзе! Колега!* Між малознайомими людьми доречні звертання на ім'я та по батькові, які можуть поєднуватися зі словами, що називають посаду, учене звання: *Іване Сергійовичу, шановний колего*. Узвичаєними в науковій сфері стали й формули *пане доповідачу, пані професорко, пані голово*. Щоб уникнути невиправданої фамільярності у звертаннях до колег, старших за віком чи статусом, не використовують вислови на зразок *пане Георгію, пані Катерино*, а доречними в такому випадку будуть звертання *Георгію Михайловичу, пане співголово*. Так само актуальні не тільки в розмовній неофіційній мові, а й у науковому спілкуванні слова *добродій, добродійка*. Якщо етикетні форми *шановний добродію; шановна добродійко* використовують, наприклад, звертаючись до малознайомих учасників наукового зібрання, то етикетний вираз *шановні добродії* сприймають як узвичаєну форму, синонімічну до поширених звертань *шановне зібрання; шановна аудиторіє*. Звертання, що містять прізвища (*пане Прокопчук*), надають спілкуванню відчуженої, сухої тональності, а звертання *Сергійовичу, Максимівно* мають розмовний характер.

Масові наукові заходи (конференція, публічний захист роботи) вимагають звертання як до широкого загалу (*шановні колеги; шановні присутні*), так і до його конкретного сегмента (*шановна комісія; вельмишановні члени комісії; вельмишановна рада; глибоко/високоповажний голово (комісії, ученої ради); глибоко/високоповажні члени спеціалізованої вченої ради*). Зауважимо, що емоційні за своїм змістом прикметники *шановний, вельмишановний, високоповажний*, поєднуючись зі *словами-регулятивами*, надають офіційності,

урочистості конкретному науковому заходу: *Вельмишановні гості нашого форуму! Високоповажний пане голову!*

Як граматично незалежний компонент у реченні звертання можна вживати в будь-якій позиції. Проте найчастіше в науковому стилі з нього починають інформаційний лист, запрошення, усний виступ. Звертання, вжите в середині речення додатково наголошує на повазі до адресата: *Вітаємо Вас, високоповажний Сергію Васильовичу, на відкритті нашої конференції!*

У науковій сфері звертання часто поширюють інші вислови-стереотипи, спрямовані на **активізацію уваги учасників**:

- *Шановні колеги! Дозвольте звернути Вашу увагу на...*
- *Вельмишановна комісіє! Вашій увазі пропонуємо...*
- *Шановна аудиторіє! Зверніть увагу на...*
- *Шановні студенти! Дозвольте повідомити Вам про...*

Обов'язковим елементом публічного наукового спілкування є висловлення **подяки** за слушне запитання, конструктивну критику після обговорення та захисту наукової роботи, закінчення лекції і т. ін. Її формальне вираження може бути різним, проте значеннєвим центром будуть слова *подяка/дяка, подякувати, удячний, удячність*:

- *Автор висловлює подяку (кому) за допомогу...*
- *Автори висловлюють удячність (кому і за що).*
- *Дякую за цікаві запитання.*
- *Дякуємо за слушні зауваження та побажання.*

У науковому середовищі зазвичай висловлюють подяку від третьої особи однини чи множини (адже над науковою роботою працюють студент/аспірант і його науковий керівник, авторами статей можуть бути кілька осіб) і зрідка – від першої особи однини. У нейтральній тональності вираження вдячності матиме таку форму:

- *Автори висловлюють подяку (кому) за критичні зауваження та слушні поради...*
- *Автор вдячний (кому) за цікаву пропозицію...*
- *Висловлюю подяку А. П. Петренкові (за що).*

Високої, вишуканої тональності спілкуванню надають подяки, які створюють додатковий емоційний контекст, на зразок:

- *Уважаємо за приємний обов'язок подякувати (кому й за що).*
- *Автор щиро (глибоко) вдячний докторові юридичних наук, професорові А. П. Петренку (за що).*

Уміння ввічливо висловити **прохання** – це не тільки ознака виховання, а й показник зацікавленості науковця в подальшій співпраці. Оскільки наукова робота передбачає колегіальність, спільне прийняття рішень, обговорення проблем, то недоречним, навіть зі словами *будь ласка, дуже прошу*, є вираження імперативності дієсловами наказового способу: *організуйте, будь ласка, обговорення...* Більш поширені вислови:

- *Чи не могли б Ви доопрацювати розділ...*
- *Маю до Вас прохання виконати роботу до...*

Висловлюючи **відповідь-згоду**, використовують вислови звичайно, намагатимуся/намагатимемося це зробити, а у **відповіді-незгоді** – пробачте (вибачте, даруйте), не маю можливості цього зробити..., мені прикро, але це не в моїй компетенції!

Традиційно етикетними формулами **прощання** завершують будь-який захід. Проте в науковій сфері вміння правильно попрощатися – це запорука не просто перспективної й плідної співпраці в майбутньому:

- *Сподіваємося на подальшу співпрацю.*
- *Маємо надію на подальшу співпрацю.*

Увічлива, пошанна тональність повинна бути обов'язковою ознакою наукового спілкування, і її не обмежують уживанням тільки традиційних формул етикету. Висловлюючи незгоду щодо поглядів співрозмовника чи побажання вдосконалити окремі частини дослідження, схвалюючи позицію автора чи заперечуючи її, мовець може використати фрази, які в певній ситуації набувають етикетного характеру:

- *Авторка слушно зауважує...*
- *Як справедливо вважає дослідник...*
- *Без сумніву/безперечно, автор має рацію...*
- *Погоджуємося з твердженням дослідниці...*
- *Заслугою автора є...*
- *Вагомим науковим здобутком (кого) є...*
- *Краще було б...*
- *Ми дотримуємося іншого погляду...*
- *Дозволимо собі висловити сумнів...*

Так, укладаючи й озвучуючи текст відгуку, рецензії, використовують вислови, що містять **оцінку наукових досягнень** автора:

- *дисертаційна робота є першою спробою ґрунтовно дослідити...*
- *авторка ґрунтовно проаналізувала і систематизувала матеріал...*
- *вдале використання методів дослідження забезпечило...*
- *проте, на наш погляд, робота виграла б, якби автор...*
- *очевидно, дослідникові потрібно було глибше проаналізувати...*
- *загалом робота заслуговує на позитивну (високу) оцінку...*
- *висловлені зауваження не знижують наукової вартості дослідження...*
- *у дослідженні зроблено ґрунтовні теоретичні висновки...*
- *очевидне практичне значення роботи...*

У науковому спілкуванні (особливо це стосується дискусії, полеміки, дебатів) науковий етикет передбачає вміння вислухати співрозмовника до кінця, проте актуальність обговорюваного питання може викликати **загострення емоцій** учасників наукових зібрань. Етика наукової дискусії вимагає вислухати однодумця/опонента повністю, а своє ставлення (підтримку чи спростування) почати з етикетних формул:

- *Висловлена (щодо) думка є слушною...*
- *Ваша позиція є обґрунтованою...*

- *Поділяючи ваші погляди, дозволю собі/хочу додати...*
- *Дозвольте висловити свою незгоду з ідеєю...*
- *Я не зовсім погоджуюся з тим...*
- *Навряд чи можна погодитися з думкою, що...*
- *Без сумніву, ви маєте рацію, але...*

У науковому спілкуванні використовують емоційно нейтральні формули **вибачення**:

- *Даруйте; прийміть мої вибачення...*
- *Я не можу не вибачитися перед вами...*
- *Пробачте, це сталося ненавмисне.*
- *Мені прикро, що так трапалося.*
- *Вибачте/пробачте/даруйте на слові.*

Запрошення та нагадування мають свої усталені форми. Так, запрошуючи колег до участі в науковому заході, уживають етикетні вислови:

- *Ласкаво просимо на зустріч.*
- *Запрошуємо вас взяти участь в обговоренні.*
- *Дозвольте запросити вас до конференц-залу.*
- *Будемо раді бачити вас і наступного разу.*
- *Чекаємо на ваш виступ і на наступній конференції.*

У **відповідь на запрошення** використовують формульні вислови:

- *Вдячний/а за запрошення...*
- *Обов'язково братиму участь у...*
- *Зворушений вашою увагою, намагатимуся бути на засіданні...*
- *Мені дуже шкода, але я не зможу взяти участь в обговоренні....*
- *На превеликий жаль, ми не зможемо бути на конференції тощо.*

Залежно від ситуації в науковому спілкуванні використовують і **непрямі способи вираження** комунікативних намірів її учасників. До таких способів зараховують натяки, комунікативно вагоме мовчання, ухиляння від прямої відповіді, зміну теми розмови та невербальні засоби спілкування, які помітно розширюють межі мовного етикету.

Отже, мовні етикетні висловлювання сприяють ефективності наукової комунікації, налагодженню наукових та ділових контактів, дають змогу тактовно оцінити наукову роботу, висловити зауваження щодо можливих недоліків, рекомендації щодо уникнення їх у подальшій роботі. Мовний етикет тісно пов'язаний з культурою мови: чим вищий її рівень, тим активніше учасник комунікації послуговується етикетними формулами, перетворюючи наукове спілкування на творчий діалог.